Doha Görüşme Turu'nun Neresindeyiz, Türkiye Ne Yapıyor?

BOZKURT ARAN - BÜYÜKELÇİ
DTÖ Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi, Cenevre

Birçok ülkenin, tarım sektöründen sanayiye, hizmetlerden fikri mülkiyet haklarına kadar farklı ekonomik kesimleri ve toplumun önemli bir kısmını ilgilendiren sorulardan birisi, Doha Müzakereleri olarak bilinen çok taraflı ticaret müzakerelerinin 2008 yılında tamamlanıp tamamlanmayacağıdır

Ülkemizde pek yakından takip edilmese de, 2008 yılının bu ilk günlerinde birçok gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkenin kamuoyu uluslararası ticaretteki gelişmeleri giderek artan bir ilgiyle izlemeye başladı. Esasen bunda, her yıl mutat olduğu üzere ocak ayında İsviçre'de gerçekleştirilen Davos Dünya Ekonomik Forumu Toplantıları'nın da etkisi büyük olmuştur. Medyada son günlerde birçok ülkeden ticaret bakanlarının Davos'ta çok taraflı ticaret müzakerelerinin gidişatını tartıştığı haberleri yer almaktadır.

Gerçekten de birçok ülkenin, tarım sektöründen sanayiye, hizmetlerden fikri mülkiyet haklarına kadar farklı ekonomik kesimleri ve toplumun önemli bir kısmını ilgilendiren sorulardan birisi, Doha Müzakereleri olarak bilinen çok taraflı ticaret müzakerelerinin 2008 yılında tamamlanıp tamamlanmayacağıdır. Zira dünyanın birçok ülkesinde, yürütülmekte olan çok taraflı ticaret müzakerelerinin sonuçlarının insanların ekonomik çıkarlarını doğrudan etkileyeceğini düşünenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Türkiye bakımından şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır. Müzakereler genelde Türkiye'ye ne getirecek, özel olarak bazı kesimlerin yükümlülükleri nasıl şekillenecektir? Bu soruların yanıtlarının verilmesi gerekmektedir.

2001 yılında Katar'ın başkenti Doha'da başlatıldığı için Doha Kalkınma Müzakere Turu olarak da nitelenen çok taraflı ticaret müzakereleri, kuşkusuz ilk olmadığı gibi muhtemelen de son olmayacaktır. Yeni uluslararası ticaret düzeni arayışları Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) öncülü Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile başlamıştı. Bu yazımızda, çok taraflı ticaret sisteminin GATT bünyesindeki gelişimine kısaca değindikten sonra, Doha Turu'nun kapsadığı müzakere konuları ve Dünya Ticaret Örgütü'nün getirdiği sistemin işleyişinin somut göstergelerinin rakamsal olarak ele alınması öngörülmektedir. Mevcut müzakere turundaki spesifik konular ile bunların Türkiye'ye olası etkileri ise sonraki yazımızın konusunu teşkil edecektir.

GATT VE ÇOK TARAFLI TİCARET MÜZAKERELERİ

GATT'ın imzalandığı 1947 yılından bu yana yarım asrı aşan bir zaman diliminde uluslararası ölçekte olağanüstü bir ticari ve ekonomik büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yenidünya düzeni ile birlikte serpilmeye başlayan uluslararası ticaret, GATT'ın tesis ettiği disiplinle de güçlenerek artmıştır.

GATT sisteminin temel amacı ticaretin mümkün olduğunca serbestleştirilmesi; kural ve disipline oturtulması olmuştur. Böylece girişimciler, firmalar ve hükümetler açısından bir güven ortamı, şeffaf ve öngörülebilir bir ticaret sistemi yaratılmaya çalışılmıştır. Sistem temelde miktar kısıtlamaları yerine tarifeler yoluyla yerli üretimi korumayı teşvik etmiş; mevcut korumaların müzakereler yoluyla zaman içinde düşürülmesini amaçlamıştır.

Esasen sürekli olarak serbestleşme çabaları, GATT Anlaşması'ndan doğan bir yükümlülüktür. Bu çerçevede, 1947'den 1994'e kadar geçen süre içinde sekiz müzakere turu yapılmıştır. Müzakereler kapsamları itibariyle üç kategoride toplanabilir: İlk başlardaki müzakere turlarında ithalattan alınan gümrük vergilerinin aşamalı olarak aşağıya çekilmesi yönünde kararlar alınmıştır. İkinci aşamada ele alınan Tokyo Turu'nda (1973-79) ise tarife indirimlerinin yanı sıra anti-damping, sübvansiyonlar, teknik engeller, ithalat lisansları, gümrük kıymeti gibi alanlarda çoklu (sadece imzalayan

ülkeleri bağlayan) anlaşmalar imzalanmış ve GATT kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur.

Uruguay Müzakere Turu (1986-94) ise en kapsamlı müzakere süreci olması nedeniyle üçüncü aşamayı teşkil etmektedir. Tarım, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları ve hizmetler sektörü müzakere gündemine alınmış ve kurumsal yapı da tekrar gözden geçirilmiştir. Müzakere sürecini sona erdiren "Nihai Senet" 124 ülkenin katılımıyla, 14-15 Nisan 1994 tarihlerinde Marakeş'te imzalanmış ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) kurulmuştur.

Uruguay Müzakere Turu sonucunda üye ülkeler belirli yükümlülükler altına girmişlerdir. Buna göre, sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin tedrici, ancak önemli ölçüde düşürülmesi, tekstil kotalarının 2005 yılına kadar kademeli olarak kaldırılması, tarım ürünlerinin tamamen DTÖ'ye bağlanması ve bu sektörde de tarife indirimleri ile ticareti bozucu teşvik unsurlarında kısıtlamaya gidilmesi kararlaştırılmıştır.

DTÖ'de etkin ve hızlı işleyen bir Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması'nın (AHM) kurulması önemli bir kazanımdır. Getirilen "negatif konsensus" kuralı ile artık panel ve Temyiz Organı raporlarının kabulü kolaylaştırılmış, dolayısıyla tek bir üyenin reddetmesiyle AHM sisteminin tıkanması engellenebilmiştir. Ayrıca, AHM kararlarına uyum için bir takım yaptırımlar tesis edilmiş ve bu gerek DTÖ'ye gerek uluslararası ticaret sistemine güç kazandırmıştır.

Uruguay Turu'nun bir başka kazanımı ise DTÖ üyelerinin ticaret politikalarının periyodik olarak gözden geçirildiği bir mekanizmanın kurulması vasıtasıyla üye ülke uygulamalarında şeffaflığın ve kontrolün sağlanmasıdır.

DOHA KALKINMA MÜZAKERE TURU

2001 yılında başlayan Müzakere Turu'nun önceki turlara oranla daha kısa sürede sonuçlanacağı beklentisi hâkimdi. Ancak, süreç içerisinde özellikle "gelişme yolundaki ülkeler"in önceki müzakere turlarına göre daha bilinçli ve eşgüdüm içinde hareket etmesi, tartışmaların daha çetin ve uzun geçmesine neden olmuştur. "Gelişme yolundaki ülkeler" haklı olarak bir kalkınma turu olması nedeniyle Doha Turu'nda kendilerine bir takım istisna ve esnekliklerin tanınmasını talep etmektedir. Bu çerçevede, müzakerelerin tamamlanması için konulan süreler birer birer aşılmıştır. Şu anda, kesin bir tarih tespit edilmemekle birlikte 2008 yılı sonuna kadar müzakerelerin tamamlanması amaçlanmaktadır.

Doha Turu'nda, tarım, tarım dışı ürünler, hizmetler, anti-damping, sübvansiyon, balıkçılık sübvansiyonları, ticaretin kolaylaştırılması, ticaret ve çevre, fikri mülkiyet hakları, ticaret ve kalkınma ve anlaşmazlıkların halli konuları ele alınmaktadır.

"1951 yılında Torquay Turu ile üye olduğumuz GATT'ın ve 1995 yılında kurucu üye olduğumuz DTÖ'nün, ülkemizin gerek kalkınma, gerek ticaret politikaları üzerinde önemli ve belirleyici etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, bu örgüt ve bunun kapsamında yürütülen müzakereler doğal olarak Türkiye'nin gündeminde hak ettiği yeri almalıdır."

TİCARET MÜZAKERELERİNİN ULUSLARARASI TİCARET RAKAMLARINA ETKİSİ

Çağdaş ekonomi teorisi, ticaretteki serbestleşme ile ekonomik büyüme arasında yakın bir bağlantının olduğuna işaret etmektedir. Gümrük vergilerinin düşürülmesi ülkelerin daha fazla ticaret yapması sonucunu doğuracaktır. Ancak, doğal olarak ticaret artışında milli gelir büyümesi gibi içsel faktörlerin yanı sıra bölgesel entegrasyonlar yoluyla ticaretin gelişmesi gibi dışsal faktörler de etkili olmaktadır. Bununla birlikte, GATT'ın kurulmasından sonra dünya ticaretinin hızla artması teoriyi doğrulamaktadır. Nitekim GATT kurallarının uygulanmaya başlamasından Tokyo Turu'na kadar geçen zamanda (1947'den 1973'e kadar) uluslararası alanda söz sahibi gelişmiş dokuz ülkenin vergilerini ortalama yüzde kırktan yüzde beşe indirmesi, bu dönemde dünya ekonomisinin ortalama olarak yüzde beş, dünya ticaretinin ise yine ortalama yüzde sekiz büyümesine neden olduğu ileri sürülmektedir.

İlk tur GATT müzakerelerine katılan 23 ülkenin oluşturduğu düzen on milyar dolarlık bir ticareti etkilerken, Uruguay Turu sonrasında 1994 yılında 123 ülkenin katıldığı müzakere paketi 4,2 trilyon dolarlık ticarete yön vermiştir. GATT'ın kurulduğu 1947'den sonraki 50 yıl içinde reel rakamlarla (1950:100) da dünya ticaretinin yaklaşık 13 kat arttığı görülmektedir.

SONUÇ

Yeni ticari düzenin kurallarını DTÖ koymaktadır ve kurallar her geçen gün daha fazla artmakta; genelden özele yönelmektedir. Dünya ticaretinden daha fazla pay alabilmeye yönelik çabalar, küreselleşme sürecinin ne ölçüde önem kazandığı hususunda da iyi bir gösterge olmaktadır. Bu bağlamda, sistemin getirdiği güvenceden yararlanmak isteyen başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere birçok ülke son on yılda DTÖ'ye katılmıştır.

Diğer taraftan, sistemin dışında kalmanın sıkıntılarını bertaraf etmek için Rusya Federasyonu, İran, Irak, Cezayir, Azerbaycan, Özbekistan ve Beyaz Rusya gibi pek çok ülke de DTÖ'ye üye olabilmek amacı ile mal ve hizmetler ticareti ile ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet hakları konularıyla ilgili mevzuatlarında gerekli reformları en kısa sürede yerine getirmeye çabalamaktadır. Ülkeler mümkün olduğunca DTÖ'nün çalışmaları içinde yer alma, önceliklerini ve çıkarlarını savunma ve sisteme entegre olma gayreti içindedirler.

1951 yılında Torquay Turu ile üye olduğumuz GATT'ın ve 1995 yılında kurucu üye olduğumuz DTÖ'nün, ülkemizin gerek kalkınma, gerek ticaret politikaları üzerinde önemli ve belirleyici etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle, bu örgüt ve bunun kapsamında yürütülen müzakereler doğal olarak Türkiye'nin gündeminde hak ettiği yeri almalıdır. Bu konudaki değerlendirmelerimizi gelecek sayıda ele almayı öngörüyoruz.